

UVNITŘ LUTHEROVY REFORMY

Don Giuseppe Pelizza

31. říjen 1517. Jako je každý z nás součástí vlastní „biologické historie“, týkají se nás i dějiny naší společnosti, tedy i Lutherova reforma, která výrazně poznamenala historii Evropy. Rozdíl mezi jednotlivými evropskými národy jsou určitým způsobem předznamenány společenským klimatem a náboženstvím, které nemálo zasáhly do formace národního charakteru.

Legenda vypráví, že 31. října roku 1517, o vigílii Všech svatých, Martin Luther přibil na dveře wittenberského chrámu svých slavných **95 tezí**. Ve skutečnosti tomu tak nebylo, neboť je Luther pouze poslal svému biskupovi s očekáváním, že se o nich bude diskutovat v kruhu odborníků. Vůbec ho nenapadlo, že by tím mohl podnítit rozkol uvnitř církve.

Luther chce být spasen na věčnosti

Martin Luther, bázlivý a zbožný mladík, vstoupil do kláštera augustiniánů. Duši rozechvělou Bohem a obdarovanou výjimečnou náboženskou citlivostí neustále zneklidňovala jediná otázka, výbušná i hluboká zároveň, která charakterizuje celý jeho život: **co mohu dělat, abych byl spasen?** Martin se ze všech svých sil snažil najít na ni odpověď: modlil se, postil, bděl, konal pokání. Ani tak ale nenacházel klid. Zdálo se mu, že ohledně své spásy nikdy nemůže mít jistotu.

Teologie, kterou studoval, kladla důraz na absolutní moc Boží a sílu lidské vůle. Byla na hony daleko od průzračné hloubky sv. Tomáše nebo závratné bystrosti Duns Scota. Jeho mentor **Gabriel Biel** ho učil, že „Bůh neodmítá svou milost tomu, kdo koná to nejlepší, čeho je schopen (*facere quod est in se*)“. Pokud člověk takto jedná, pak je mu Bůh „povinen“ **darovat svou milost**. Ta se tak stává plodem a důsledkem dobrých skutků, ne jejich příčinou, kořenem a palivem křesťanského života. Stává se tedy jen Boží odpovědí na svobodnou činnost člověka.

Tato představa Boha, který je téměř nucen dát svou milost člověku až poté, když něco vykoná, v Lutherovi vzbuzovala odpor. Bůh podle něj není žádný obchodník. Je absolutně svobodný a jeho milost naprosto nezávisí na tom, co **člověk dělá nebo nedělá**. Jeho milost je nekonečně svobodná, zcela zdarma daná a vždy předchází jednání člověka.

Albrecht chce být spasen už teď a tady

Albrecht Braniborský – Hohenzollern byl v roce 1513 biskupem v Halberstadtu a v roce 1514 v Magdeburgu. Jeho bratr Gioacchino byl kurfiřtem braniborským, měl tedy právo volit císaře. Albrecht mu pomáhal s vládou. Mezitím se v Mohuči uvolnilo místo arcibiskupa a Albrecht udělal všechno pro to, aby ho získal, protože Mohuč je sídlem jednoho z předních volitelů římského císaře. Pak by v jedné rodině byli už dva držitelé tohoto výsadního politického postavení. Albrecht už předtím nashromáždil

různé hodnosti a úřady, na něž byla vázána určitá renta. Tentokrát se však celá záležitost poněkud zkomplikovala. K tomu, aby bylo možné být biskupem ve třech diecézích, bylo totiž zapotřebí papežského dispenzu. Takový dispenz ale také něco stál...

Albrecht tedy požádal mocnou bankéřskou rodinu Fuggerů o půjčku **21.000 florénů**, které by mohl použít jako úplatek pro získání kýženého dispenzu. Tato částka byla ale obrovská. Řím mu proto namísto okamžitého zaplacení povolil po šest let poskytovat odpustky pro zemřelé. Polovina nasbíraných peněz pak měla jít na financování války proti Francii a na rekonstrukci baziliky sv. Petra, druhá polovina pak na uhrazení půjčky.

Ve svém soukromém životě se Albrecht topil v luxusu a neměl ani trochu náboženského a strohého ducha jako Luther. **Peníze a moc** ho však nutily k tomu, aby hledal všechny způsoby, jak svůj dluh splatit. Kvůli tomu teď vstoupí na scénu jedna důležitá osoba...

Tetzel: pokání nahradí peníze

Albrecht na svoje území povolal dominikána Johanna Tetzela, aby zde kázal o odpustcích¹, protože takto vybrané peníze potřeboval co nejrychleji. Tetzel však hlásal, že k tomu, aby někdo obdržel odpustky nejen pro zemřelé, ale i pro živé, a to bez nutnosti pokání, stačí darovat dostatečnou sumu peněz.

Tetzel byl zřejmě charismatickým a výřečným kazatelem a v lidech zároveň doutnala obrovská touha po spáse ve světě, který zakoušel stále napětí mezi válkami, bídou a epidemiemi. Proto se za ním sjížděli lidé z celého Německa. **Stačilo zaplatit a duše byla zachráněna.** Ve skutečnosti žádná taková oficiální teze neexistovala a teologům se tato praxe vůbec nelíbila, nicméně Tetzel se ji snažil obhájit. Luther ho však napadl: Jak je možné si myslet, že boží milost má nějakou cenu? Jedině Ježíš je ten, který zaplatil za naši spásu, a my ji nezískáváme tím, že Bohu platíme.

Luther poslal arcibiskupovi svých 95 tezí, za nimiž stál nejen on, ale i mnoho dalších profesorů vysokých učení. Tetzel se snažil bránit a sepsal vlastních **122 tezí**. V teologické rozpravě však byl poté zcela znemožněn a musel z diecéze biskupa Albrechta dokonce odejít. Luther poté vyvrátil Tetzelovy teze ve svém kázání „Milost a odpustky.“

Slova létají jako vítr, ale to, co je napsané, zůstává. Nedlouho předtím byl vynalezen knihtisk a Lutherovo kázání bylo vytištěno v lidovém německém jazyce, který byl všem srozumitelný. Bylo tak dosaženo obrovského úspěchu: teze, že **spása a láska Boží** je zdarma, se neuvěřitelně rozšířila. Luther se začíná stávat stále populárnějším.

¹ Katolická církev věří, že zlo, které jsme způsobili jinému člověku, nám může být odpuštěno Bohem. To však neruší naši povinnost napravit škodu, a tedy se snažit vykonat něco pro nápravu toho špatného, co jsme spáchali. Tato náprava pokračuje ještě po naší smrti v očistci. Odpustky tuto bolestnou nápravu ruší.

Pouze víra zachraňuje

Po několik předcházejících měsíců přednášel na univerzitě ve Wittenbergu Luther v rámci komentářů žalmů o **nejvyšší hodnotě víry**, která jako jediná je zárukou spásy. A když pak komentoval dopis sv. Pavla Římanům, objevil v něm citaci z knihy proroka Habakuka (Hab 2,4), která ho osvětila: *spravedlivý žije z víry (iustus ex fide vivit; Řím 1,17, Gal 3,11).*

Luther vše vysvětloval následovně: Člověk nemůže vykonat nic, co by ho učinilo spravedlivým před Bohem. Bůh ale ve svém nekonečném milosrdenství spravedlnost lidem daroval. Člověk musí jen věřit, že **Kristova oběť na kříži** ho spasí. Dobré skutky ani pokání nemohou být v Božích očích zásluhou. Namlouvat si, že Boží království získáme vlastními silami, je jistou cestou do záhuby. Člověka nečiní spravedlivým dobré skutky, ale víra, s níž je koná.²

Proti tomu bylo Tetzlovo kázání vulgární a surové. Lutherova zkušenost pastýře a zpovědníka mu umožňovala pochopit nebezpečí, do kterého se mnoho nevědomých duší kvůli těmto bezostyšným řečem vrhalo. Albrechtovi napsal: „Už jsem o tom nemohl déle mlčet.“ A vážně ho napomenul za to, co se dělo v jeho diecézi: „Jak je možné, že cena odpustků stoupá každý den?“

Svých 95 tezí následně nese-psal proto, aby zapálil a převrátil svět, ale aby **vyzval teology** k akademické diskuzi, z níž by mohla vzejít jasná nauková bariéra proti Tetzlovým výstřelkům.

Jistě se nám mohou zdát některé formulace jeho tezí přehnané, s jinými ale musíme naprosto souhlasit, jako např. s tezí 45: „Kdo vidí potřebného a projde kolem něj bez povšimnutí, pak dá ale peníze na odpustky, nezaslouží si papežské odpustky, ale **rozhořčení Boží**.“ Albrecht však měl strach postoupit Lutherových 95 tezí do Říma.

První důsledek: být na svém místě

Luther zpočátku nechápal extrémní důsledky svých kázání. Německá šlechta a lid byli zcela zaujati důsledky myšlenky ospravedlnění pouhou vírou – *sola fide*. Jestliže pouze ona je schopná lidi zachránit a oni nejsou schopni udělat nic pro to, aby ji získali, vyplývá z toho, že pouze Bůh, který je dárce víry³, rozhodne, nebo lépe řečeno „rozhodl od věčnosti“, **kdo bude spasen a kdo ne**. Tato teorie s sebou ovšem nese všechny doktrinní problémy predestinace, které později rozvine Kalvín.⁴ Jak poznám, zdali jsem spasen? Když na mně spočine Boží požehnání! A jak to mohu vědět? Když můj život bude uspořádaný a obchod či živnost budou prosperovat; když

² Podle Luthera pouze víra člověku dovoluje být před Bohem spravedlivý. Co může člověk přidat k Božímu spasitelnému dílu? Nic! Člověk se může jen svěřit do božích rukou! Víra sjednocuje věřícího s Kristem a dává mu účast na jeho lásce, spravedlnosti a věčném životě.

³ Člověk nijak nemůže překonat své zaměření na sebe, aby se stal pro Boha přijatelným. Pouze Bůh se ve svém nekonečném milosrdenství může rozhodnout, člověka přijmout a dát smysl a hodnotu jeho životu. Je to čistý a absolutní dar, který si člověk nijak nemůže zasloužit. Bůh sám se stal v Ježíši Kristu člověkem a na kříži porazil hřích a smrt, aby ten, kdo v něj věří, byl zachráněn. Bůh člověka spasí ne na základě jeho zásluh, ale protože ho miluje, zdarma. Když člověk věří v Ježíše, je zachráněn a ospravedlněn pouhou milostí, pouhou vírou.

⁴ Podle Luthera člověk nemůže udělat nic, aby byl spasen, může pouze věřit. Jeho přirozenost je zcela poškozená a jeho vůle neschopná konat dobro bez milosti Boží. Pro katolíky je lidská přirozenost hříchem pouze zraněná, a člověk je tedy schopen konat dobro.

budu setrvávat na svém místě, budu podřízen svému pánu a platit daně... Ne náhodou jsou Němci a Švýcaři takoví, jací jsou...

Druhý důsledek: žádné znamení mezi Bohem a člověkem

Jestliže lidi může zachránit pouze víra, pak viditelná církev **už není prostřednicí** mezi věřícími a Bohem. Hierarchie už není potřeba a církev se stává pouze společenstvím věřících (bez rozdělení mezi duchovním stavem a laiky). Křesťanské učení je navíc odvozováno výhradně z Božího slova. Principy „pouze víra a pouze Písmo“ (*sola fide, sola scriptura*) se stanou dvěma základy nové církve. Postupem času z nich je vyvozeno odlišné chápání mše svaté, snížení počtu svátostí na dvě, křest a eucharistii, odmítnutí řeholních slibů, očistce, úcty svatých, úcty k obrazům, postní praxe a dalších zvyklostí.

Třetí důsledek: zrození německého ducha

Omezení působení kléru a církve znamenalo narušení nejpevnějšího a nejstaršího pilíře politického a sociálního řádu, obrovské **materiální a morální síly**, založené na posvátnosti náboženství, jeho obřadů, slov, hierarchie, na jeho obrovských pozemkových a finančních zdrojích, na prestiži zakořeněné v jeden a půl tisíciletém působení křesťanství, které se stalo pro mnoho lidí způsobem bytí a vnímání, chápání a posuzování, příčinou jejich obav i nadějí.

To vše způsobilo ve vnitřních rozpory zmítaném rozděleném Německu, kde byla císařská autorita velmi slabá, zapálené Lutherovo slovo, které se díky novému vynálezu knihtisku s neuvěřitelnou rychlostí rozšířilo. **Města i německá knížata** byla bezprostředně zatažena do dobrodružství reformace. Přijetím Lutherovy pozice se všichni zároveň osvobodili i od císařské moci. To však stále ještě nebyl konec.

Co spojuje reformaci se zrodem Německa? Musíme si připomenout dlouhý a komplikovaný proces, který v 19. století předcházela zrození jednotného německého státu. Ten nevznikl díky Habsburkům, dědicům Karla Velikého a Karla V., ale díky hlavním sponzorům sekularizace církevních statků, **braniborskému rodu Hohenzollernů**, z něhož vzešel vévoda, později pruský král a nakonec říšský císař.

Reformace měla trvalý úspěch jenom tam, kde ji přijali za svou knížata a panovníci – v Dánsku a Švédsku. Nebylo tomu tak ve Francii a Španělsku, kde silná panovnická moc převzala kontrolu nad církví a jejími ekonomickými zdroji. Bez politické podpory by Luther fakticky zůstal jen slabým protestním hlasem.

Pouze Bible má pravdu

Vraťme se ale zpět do historie. V roce 1520 napsal Luther své nejdůležitější texty: *Svoboda křesťana*, *Babylonské zajetí římské církve*, *Křesťanské šlechtě německého národa*. Dne 10. října 1520 papež Lev X.⁵ bulou *Exsurge Domine* pohrozil Lutherovi exkomunikací, pokud do 60 dnů neodvolá svých 41 článků – porůznu vytržených vět z jeho spisů. Dne 10. prosince však Luther veřejně spálil papežskou bulu a sbírku předpisů kanonického práva na náměstí ve Wittenbergu. Dne 3. ledna 1521 byl proto exkomunikován. Podpořila ho však mnohá knížata, která by byla ráda ze sebe setřásla tíhu císařské nadvlády.

Luther byl povolán na říšský sněm do Wormsu a v dubnu 1521 zde vystoupil před mladým císařem Karlem V. Zde s biblí v ruce odmítl vyškrtnout jediné slovo ze svých spisů, pokud mu někdo nedokáže, kde a proč se mýlil. Sněm však na něj tzv. wormským ediktem uvalil říšskou klatbu, což obnášelo spálení jeho spisů, zákaz vydávání nových a pro Luthera samotného trest vyhnanství. Proti všemu očekávání se ho ujal kurfiřt Fridrich Moudrý (paradoxně velký sběratel relikvií) a ukryl ho na hradě Wartburgu, kde se Luther věnoval **překladu bible do němčiny**⁶. Tak daroval Německu společný jazyk, ve kterém bylo možné hlásat slovo Boží.

Pro císaře však byla ve Wormsu kauza Luther zcela podružnou záležitostí. Musel zejména vyřídit nejurgentnější úřední záležitosti císařství a získat peníze k financování svého vojska. Ve městě byl zmatek zapříčiněný přítomností knížat, delegátů a soudního dvora. Mezitím však se v místní tiskárně vydávala pouze Lutherova díla.

Ve Wormsu se Luther odmítl svého učení zřici. Trval na tom, že se nemůže vzdát ničeho z toho, co „*není doloženo svědectvím Písma nebo jasnými důvody – protože nevěřím papeži ani koncilu. Je totiž jisté, že často udělali chybu a sami si protiřečili – proto jsem se pevně přidržel Písma mně daného; mé svědomí je zajatcem slova Božího, a proto nemohu a nechci nic odvolat, protože vidím, že není jisté a správné jednat proti svědomí. Bůh mi pomáhaj. Amen.*“

V pravdách víry si ale církve nikdy neprotiřečila. Luther se mýlil v tom, že následoval jen učení Písma. Kromě toho Luther neměl důvěru v schopnosti člověka. Pro něj byla lidská přirozenost **zcela zkažená**, a člověk proto není schopen konat dobro, nemá schopnost se svobodně rozhodnout a ani zcela nést morální odpovědnost. Proto ho Erasmus Rotterdamský, jeden z nejvzdělanějších lidí té doby, později napadl a přinutil ho k vyhocení jeho postoje k predestinaci.

⁵ Papež Lev X. (1475–1521), kultivovaný muž s vytříbeným vkusem, náležel k florentské rodině Medicejských a byl jedním ze skutečných renesančních vládců. Protože toužil po usmíření a miloval pokoj, snažil se znovu sjednotit italská knížata. V teologii však nebyl dostatečně vzdělán, proto nechápal dostatečně význam a přínos Lutherových výzev.

⁶ Luther přeložil Nový zákon z řecké verze Erasma Rotterdamského. Toto dílo bylo pak dokončeno s pomocí dalších překladatelů v roce 1534. Následně vyšla ve Wittenbergu v šesti dílech celá bible. Bible byla Lutherem považována za jedinou autoritu ve věcech víry (*Sola scriptura*).

Začíná válka

Rozšířená proroctví týkající se eschatologických očekávání poloviny tisíciletí vyústila do krvavé **selské války** v letech 1524–1526, která za sebou zanechala kolem 100.000 mrtvých, a těm, kteří přežili, v jejich bídě a chudobě nijak neulehčila. Luther si nejdřív nepokojů nevšímal, později se však postavil na stranu místních pánů, protože v nepokojích s hrůzou rozpoznal vzpouru proti sociálnímu řádu a chápal ji jako vzpouru proti Boží vůli. V tomto povstání nebylo vítězem Německo, ale spíše místní páni, na jejichž straně Luther stál.

Jeho kázání byla známá po **celé západní Evropě**, kde byla na mnoha místech nadšeně přijímána. Stále totiž sílila vůle oddělit se po všech stránkách včetně ekonomické od Říma, zkaženého a vzdáleného svěžesti evangelia. Nové církve, které na základě Lutherova učení vznikly, byly podřízeny moci světských vládců a založeny na textu tzv. Augsburské konfese⁷ vydané roku 1530, která byla pak po staletí základem protestantského⁸ učení.

Martin Luther zemřel **18. února 1546** ve věku 63 let. Církev byla rozdělena. Dlouhé roky krutých válek donutily Evropu prolévat krev až do Westfálského míru (1648) a zanechaly po sobě nejistotu a deziluzi, které následně otevřely cestu ateismu.

Podle DimensioniNuove.org (9/2017) přeložil a upravil David Žofák.

⁷ Seznam 28 bodů, které obsahovaly víru Lutherových příznivců. Dnes je známý jako Augsburská konfese. Napsal ji Philipp Melanchthon, jehož úmyslem bylo znovuzískání společenství s katolickou církví. Stal se však hlavním spisem církví protestantských. Tuto konfesi tehdy podepsala skupina knížat a měst. I když je to dodnes základní vyznání luterských církví, nemá už takový význam jako dřív kvůli doktrinálním trestům, které se týkaly učení různých církví, které už dnes reálně neexistují.

⁸ Slovo „protestanté“ se svým původem odvolává na protestní dopis obsahující Lutherovy principy, jímž se autoři ohrazovali proti prohlášení Špýrského sněmu v roce 1529, při němž katolická církev potvrdila Wormský edikt, jímž bylo učení Martina Luthera odsouzeno jako heretické.